

Косяченко К. Е.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Замкова Д. Р.,
студентка юридичного факультету
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ В ІНШИХ ГАЛУЗЯХ ПРАВА

CURRENT PROBLEMS OF CIVIL LAW OF UKRAINE IN OTHER JURISDICTIONS

Ця стаття є спробою комплексного правового аналізу актуальних проблем цивільного права в галузях сучасного права України. Стосовно міжгалузевих зв'язків було зазначено, що у правовій доктрині вони визначаються як відносини взаємної залежності, зумовленості та спільності між різними правовими галузями, включаючи їхні окремі частини. Зокрема, розглянуто проблеми співвідношення цивільного права України з іншими галузями права, такими як трудове право, господарське право, адміністративне право, кримінальне право, інформаційне право, фінансове право. У процесі розгляду проблематики цивільного права в умовах сучасного права було висвітлено зв'язок приватного та публічного в цивільному праві України. Були зроблені висновки, що вчені протягом багатьох років розглядають цивільне право як базову складову частину приватного права, подекуди їх навіть ототожнюють. При цьому і галузі приватного права, і галузі публічного права визнаються складниками єдиної системи права України, а відповідно, не можуть існувати повністю автономно одна від одної. Усі галузі права взаємодіють і взаємно впливають одна на одну. Було виокремлено можливі засади відмежування цивільного права України від інших базових галузей системи українського права та зроблено певні висновки щодо визнання цивільного права України комплексною галуззю права. Також розглядалися цивільно-правові терміни та поняття, що застосовуються в інших галузях права, у відповідних галузевих кодексах чи інших нормативно-правових. Висвітлено міжгалузеві зв'язки цивільного права, які не обмежуються лише законодавчою сферою, а також міжгалузеві зв'язки на рівні правозастосування. У цій статті говорилось про те, що для досягнення стабільного й ефективного функціонування системи права як складника вітчизняної правової системи можливе за умови плідної співпраці законодавця, теоретиків і практиків, їх основне завдання – обґрунтувати та розробити єдиний органічний комплекс збалансованих між собою галузей права. Саме тому необхідно особливу увагу приділяти взаємодії норм цивільного права з іншими галузями українського права, зокрема, визначити точки їх дотику, допустимі ситуації і межі взаємного впливу.

Ключові слова: *цивільне право, галузь права, приватне право, публічне право, цивільне законодавство, система права, міжгалузеві зв'язки, суміжна галузь права.*

This article is an attempt at a comprehensive legal analysis of current problems of civil law in the fields of contemporary law of Ukraine. With regard to cross-industry links, legal doctrine is defined as relations of interdependence, conditionality and commonality between different legal sectors, including their individual parts. In particular, the problems of correlation of civil law of Ukraine with other branches of law, such as labor law, business law, administrative law, criminal law, information law, financial law, are considered. Considering the problems of civil law in the context of modern law, the connection between private and public in civil law of Ukraine was highlighted. It has been concluded that scientists have for many years regarded civil law as a basic component of private law, and in some cases even identified it. At the same time, both the branches of private law and the branches of public law are recognized as components of the unified system of law of Ukraine, and, accordingly, they cannot exist completely autonomously from each other. All areas of law interact and interact. It was possible to distinguish the civil law of Ukraine from other basic branches of the system of Ukrainian law, and to draw some conclusions about the recognition of the civil law of Ukraine as a complex branch of law. Civil law terms and concepts used in other areas of law, relevant industry codes or other regulatory issues were also considered. The cross-sectoral links of civil law, which are not only limited to the legislative sphere, but also the cross-sectoral links at the level of enforcement are highlighted. This article stated that in order to achieve a stable and efficient functioning of the legal system, as a component of the domestic legal system, it is possible, subject to fruitful cooperation of the legislator, theorists and practitioners, their main task – to justify and develop a single organic complex of balanced branches of law. That is why special attention should be paid to the interaction of civil law with other branches of Ukrainian law, in particular, to determine the points of their contact, permissible situations and limits of mutual influence.

The tendency to expand the sphere of civil law is reflected in the domestic law enforcement practice, which is reflected in the actual extension of civil law structures to public rights, the judicial protection of which affects the rights and obligations of a private nature (in particular, it concerns a tax lien, financial credit, etc.). It is concluded that the system of civil (private) law should be characterized by clear criteria for boundaries of action and separation from related fields (industries). Public law, defined by the codes of the relevant sphere (branch) of law, and take into account the tendencies of development of relevant spheres of public relations by means of norms capable to create inter-sectoral links with public-law norms in the framework of complex legislative acts.

Key words: *civil law, the field of law, private law, public law, civil law, the system of law, inter-sectoral links, related field of law.*

Термін «цивільне право» (*jus civile*), відомий із часів римського права, використовувався римськими юристами як синонім «приватного права».

Приватне право в країнах Європи розглядається як система джерел права, які регулюють відносини між

їх учасниками як приватними особами, а до публічного права традиційно належать такі правові утворення: конституційне, адміністративне, кримінальне право.

Вітчизняною юридичною наукою приватне право визначається як сукупність правил та норм, які

стосуються визначення статусу й захисту інтересів окремих осіб, які не є фігурантами держави, не перебувають у відносинах влади й підпорядкованості один одному, рівноправно та вільно встановлюють собі права й обов'язки у відносинах, які виникають за їхньою ініціативою.

Нині вітчизняна доктрина і законодавство під галуззю права розуміють певну частину публічного чи приватного права (цивільне право, адміністративне право тощо), чи поєднання частин публічного й приватного права (трудова право, господарське право тощо).

При цьому галузями приватного права зазвичай визнаються цивільне, трудове, сімейне, господарське право, інші галузеві утворення в частині регулювання їх нормами відносин між юридично рівними приватними особами.

Основу приватного права становить цивільне право як найцінніший елемент усієї системи приватноправових утворень, що найбільш повно та послідовно втілює ознаки приватного права. Дія цивільного права України поширюється як на загальноцивільні відносини, визначені ст. 1 Цивільного кодексу України (Стаття 1. Відносини, що регулюються цивільним законодавством: 1. Цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників; 2. До майнових відносин, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони другій стороні, а також до податкових, бюджетних відносин цивільне законодавство не застосовується, якщо інше не встановлено законом), так і на пов'язані з приватноправовими відносинами.

При цьому до предмета регулювання норм цивільного права, окрім традиційно «цивільних» для вітчизняної правової системи відносин власності, деліктних, спадкових та договірних, відповідно до доктрини й судової практики належать також корпоративні, сімейні, земельні, підприємницькі відносини, а також відносини з використання природних ресурсів та охорони навколишнього середовища, які мають майновий характер між юридично рівними учасниками.

Предметом цивільного права України не охоплюються відносини між юридично нерівними учасниками. У зв'язку з цим до майнових відносин, заснованих на адміністративному чи іншому владному підпорядкуванні однієї сторони іншій, зокрема до податкових та інших фінансових та адміністративних відносин, цивільне законодавство не застосовується, якщо інше не передбачено законодавством [3, с. 66].

Нині відбувається процес поширення сфери дії цивільного права на окремі публічно-приватні права людини, безпосередньо пов'язані з правами цивільного характеру.

Отже, цивільне право України можна розглядати як загальне приватне право (мають однакові предмет та методи правового регулювання), проте міжгалузеві зв'язки цивільного права дають змогу зарахувати його й до публічного права.

Цивільно-правові норми займають особливе місце в системі норм комплексного законодавства, що утворює певні проблеми співвідношення цивільного права України з іншими галузями права.

Зокрема, ця проблема існує щодо співвідношення цивільного та господарського права.

З моменту набрання чинності Цивільного та Господарського кодексів України точиться гостра дискусія між вченими щодо доцільності існування в правовій системі нашої держави двох кодексів, предмети правового регулювання яких значною мірою збігаються.

Ми поділяємо таку думку Р.А. Майданника: «Українському законодавцю доцільно однозначно розв'язувати питання про зарахування господарських відносин до сфери регулювання нормами цивільного законодавства, під якими розуміються так звані горизонтальні відносини. Однак структурно комплексні законодавчі акти містять цивільно-правові та публічно-правові норми, які зумовлюють необхідність їх наукового поєднання з урахуванням сучасних досягнень науки господарського права та цивілістики» [4, с. 77].

Проблема співвідношення цивільного права України з іншими галузями права пов'язана з питанням визначення певних засад відмежування цивільного права України від інших базових галузей системи українського права.

Стосовно міжгалузевих зв'язків у праві варто зазначити, що у правовій доктрині вони визначаються як відносини взаємної залежності, зумовленості та спільності між різними правовими галузями, включаючи їхні окремі частини. Це – системні зв'язки багаторівневого характеру між правовими нормами різної правової галузевої приналежності, а щодо цивільного права – між нормами цієї галузі та інших правових утворень.

Очевидним є зв'язок цивільного права з іншими приватними галузями права, наприклад сімейним, житловим, трудовим, господарським правом тощо.

Аналіз міжгалузевих зв'язків цивільного права і галузей процесуального права уможливорює висновок про існування і фактичне використання певних цивільно-правових процедур (наприклад, інститут представництва).

Р.А. Майданник висловився: «Місце цивільного права в системі права значною мірою визначається кореляцією суміжних сфер права, тобто здатністю правових норм різної галузевої приналежності створювати міжгалузеві зв'язки на нормотворчому та правозастосовному рівнях» [5, с. 15].

Прикладом такого прояву міжгалузевих зв'язків цивільного права є прямі та непрямі посилання на норми, що містяться у відповідних нормативно-правових актах інших галузей права, на норми цивільного права і, навпаки, в цивільно-правових нормах – на норми інших галузей права.

Так, у ст. 9 Цивільного кодексу України безпосередньо передбачена можливість субсидіарного застосування норм цього Кодексу для врегулювання відносин, які виникають у сфері використан-

ня природних ресурсів і охорони навколишнього середовища, а також до трудових й сімейних відносин, якщо вони не врегульовані іншими актами законодавства. А у ч. 2 зазначеної статті законодавець встановлює регламентацію господарських відносин Цивільного кодексу України з урахуванням особливостей, які передбачені законом, зокрема Господарського кодексу України.

Зв'язок із нормами адміністративного права проявляється у ст. 210 Цивільного кодексу України про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно.

Також є тісний взаємозв'язок адміністративного та цивільного права у сфері правового регулювання підприємницької діяльності. Зокрема, міжгалузеві зв'язки цивільного, фінансового та господарського права простежуються, зокрема, у відносинах щодо сплати податків суб'єктами підприємницької діяльності, пов'язаних з отриманням податкових пільг суб'єктами такої діяльності та у випадках бюджетного кредитування і фінансування зазначених суб'єктів.

Взаємозв'язок цивільного та трудового права реалізується, зокрема, у разі застосування відповідних норм спадкового права, коли спадкоємець отримує право на одержання платежів на трудовій підставі. У такому випадку суб'єкт цивільного права має змогу отримати платіж, що не вирізняється цивільно-правовим характером. Тому для здійснення права, передбаченого ст. 1227 Цивільного кодексу України, необхідне спільне застосування норм Цивільного кодексу України про спадкування та відповідних норм Кодексу законів про працю України щодо заробітної плати [6].

Крім того, норми цивільного права України тісно взаємодіють із нормами кримінального, інформаційного, нотаріального права та спадкового права, права соціального забезпечення та сімейного права.

Нині цивільно-правові терміни та поняття, що застосовуються в інших галузях права, у відповідних галузевих кодексах чи інших нормативно-правових актах, фактично є посиланнями до цивільного законодавства [7, с. 24–25].

З цього приводу ми згодні з Р.А. Майданником у тому, що «система цивільного права має характеризуватися як чіткими критеріями меж дії та відмежування від суміжних сфер публічного права, визначеними кодексами відповідної сфери права, так й враховувати тенденції розвитку відповідних сфер суспільних відносин за допомогою норм, здатних створювати міжгалузеві зв'язки з публічно-правовими нормами у складі комплексних законодавчих актів» [7, с. 77–78].

Наприклад, розмежування сфери дії Цивільного та Господарського кодексів України можна здійснити за суб'єктним складом учасників цих відносин:

- відносини між фізичними особами та фізичними й юридичними особами – регулюються Цивільним кодексом України;

- відносини між юридичними особами та юридичними особами та фізичними особами – приватними підприємцями – регулюються Господарським кодексом України.

Однією з дискусійних досі залишається проблема виокремлення комплексних галузей права.

Прихильники комплексних галузей права продовжують обґрунтовувати причини їх існування та їхню правову природу. У працях науковців, які підтримують думку про існування комплексних галузей, переважно йдеться про окремі риси цих утворень (наприклад, вони складаються з норм інших галузей) або про те, чи вони існують, є вони галузями права чи галузями законодавства.

Свою чергою, С.С. Алексєєв у складі системи радянського права розрізняє три групи галузей права: профільні галузі (державне, адміністративне, цивільне, кримінальне право, процесуальні галузі), інші основні галузі (трудове, земельне, колгоспне, сімейне, фінансове право, право соціального забезпечення) та вторинні комплексні утворення, які іменуються комплексними галузями права (морське, банківське, господарське, страхове, природоохоронне право) [8, с. 144–145].

Сучасні дослідники традиційно під комплексними галузями права розуміють сукупність правових норм, що регулюють відносини в певній сфері діяльності й належать до різних галузей права.

Так, Г.А. Тосунян, А.Ю. Вікулін і А.М. Єкмалян виділяють такі ознаки комплексної галузі прав: 1) комплексна галузь права має містити в собі якийсь предметне ядро, тобто такі суспільні відносини, які регулюються нормами різних (основних) галузей права, але не можуть бути однозначно ідентифіковані як такі, що належать до первинних галузей, і є комплексними правовідносинами; 2) комплексна галузь права лише за перевагою складається з норм інших галузей права та за необхідністю містить у своєму складі низку норм, притаманних виключно цій комплексній галузі права (наприклад, норми-дефініції, норми-принципи, норми, які містяться в підзаконних нормативних актах); 3) комплексна галузь права посідає певне місце в системі права [9, с. 20–22].

На противагу цьому підходу, є доречна позиція, що дублювання норм у системі права призводить до неузгодженості та невпорядкованості, порушує принцип єдності та цілісності системи права, що нівелює змогу встановити належність норми конкретній галузі. Це, на думку, наприклад, Т.Є. Мураховської, дає підстави стверджувати про неможливість існування комплексної галузі права [10, с. 157]. Проте дослідниця підтримує думку про наявність у системі права комплексних правових інститутів [11, с. 11].

Тут можна говорити про комплексні галузі законодавства. За цим підходом, комплексні галузі законодавства вирізняє низка ознак, серед яких першочергове значення має предметна єдність, виражена в певному кодифікованому нормативному акті [11, с. 59].

Водночас загально визнаним є те, що система законодавства визначається системою права, отже, система законодавства й система права не є тотожними поняттями, але разом із тим є тісно взаємопов'язаними системами. Цю думку висловлює, зокрема, В.Н. Протасов [12].

В основі одного з наступних підходів до розуміння сутності комплексних галузей права лежить

«правовий режим», використання якого як критерію поділу права на галузі дає змогу здійснити поділ системи права на фундаментальні, профільні й комплексні галузі. За цією ознакою базовими галузями права варто вважати конституційне право, цивільне право, кримінальне право, адміністративне право; профільними галузями є ті, які поширюють свій регулятивний вплив на певні сфери соціального буття з використанням лише їм притаманного юридичного режиму, комплексними – ті галузі, які поєднують у собі як публічно-правові інститути, так і приватноправові.

Відповідно до цього підходу, для комплексних галузей права (торговельне право, право прокурорського нагляду, морське право) характерне поєднання різнорідних інститутів профільних галузей, які охоплюють головні правові режими (конституційне право, цивільне право, адміністративне право, кримінальне право й відповідні їм процесуальні галузі), і спеціальних галузей, де правові режими модифіковані, пристосовані до особливих сфер життя суспільства (трудове право, земельне право, право соціального забезпечення, сімейне право) [14, с. 29–30].

Щодо визначення цивільного права України фундаментальною чи комплексною галуззю права, можна висловити таку думку. Цивільне право, як і будь-яка галузь права, має власний предмет правового регулювання – відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників.

Для цивільних правовідносин характерні специфічні ознаки, що вирізняють їх від інших видів правових відносин, котрі виникають у суспільстві. Зокрема, варто зазначити такі особливості: цивільні правовідносини – це майнові, особисто немайнові відносини; учасники цих відносин характеризуються майновою відокремленістю й юридичною рівністю; юридичні права, обов'язки суб'єктів цивільно-правових відносин виникають, змінюються чи припиняються на підставі юридичних фактів.

Цивільно-правові відносини складаються з трьох основних елементів: суб'єктів, об'єктів й змісту. Суб'єктами цивільних правовідносин можуть бути

фізичні та юридичні особи, а також держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права. Правові відносини між фізичними особами виникають, як правило, з приводу матеріальних, духовних й інших потреб. З огляду на зазначені об'єктами цивільних правовідносин можуть бути: речі, у тому числі гроші, цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної діяльності, інформація, а ще інші матеріальні й нематеріальні блага. Зміст цивільних правовідносин утворюють цивільні права й обов'язки суб'єктів правовідносин.

Підсумовуючи вищесказане, можна дійти **висновку**, що цивільне право України не є комплексною галуззю права. Проте воно є фундаментальною галуззю права.

Таким чином, до кола сучасних проблем цивільного права в галузях права України можна зарахувати питання зв'язку приватного та публічного в цивільному праві України, співвідношення цивільного права України з іншими галузями права, виокремлення засад відмежування цивільного права України від інших базових галузей системи українського права, а ще зарахування цивільного права України до комплексної галузі права.

Щодо першого питання зроблено висновок, що цивільне право України можливо розглядати як загальне приватне право (мають однакові предмет й методи правового регулювання), проте міжгалузеві зв'язки цивільного права дають змогу зарахувати його й до публічного права. Наступна група проблемних питань пов'язана між собою. Тому вирішення залежить від встановлення чітких критеріїв відмежування цивільного права від суміжних галузей – як публічного, так й приватного права. Розглянуті питання й надалі є перспективними, що пов'язано, по-перше, з подальшим формуванням базових приватноправових норм, можливістю кореляції міжгалузевих зв'язків цивільного права з іншими галузями права, розробленням цивільно-правових норм у складі комплексних нормативно-правових актів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
3. Сібілов М. Предмет приватного (цивільного) права. *Право України*. 2014. № 6. С. 66–73.
4. Майданник Р.А. Цивільне право як сфера приватного права України. *Приватне право*. 2013. № 1. С. 65–80.
5. Майданник Р.А. Місце цивільного (приватного) права в системі права. *Актуальні проблеми цивільного права* : збірник наукових праць за результатами міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 13–14 травня 2011 р. С. 10–15.
6. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
7. Майданник Р.А. Цивільне право як сфера приватного права України. *Приватне право*. 2013. № 1. С. 65–80.
8. Алексеев С.С. Проблемы теории права. Свердловск. С. 142–148.
9. Тосунян Г.А. Банковское право Российской Федерации. Общая часть : Г.А. Тосунян, А.Ю. Викулин, А.М. Экмалян; под общ. ред. Б.Н. Топорнина. Москва : Юристъ, 2003. С. 20–22.
10. Мураховська Т.Є. Проблема існування комплексних галузей у системі права України. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2005. Вип. 30. С. 155–160.
11. Мураховська Т.Є. Формування нових галузей в системі права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Харків, 2011. 19 с.
12. Поленина С.В. Теоретические проблемы советского законодательства. Москва : Наука, 1979. 206 с.
13. Протасов В.Н. Основы общеправовой процессуальной терминологии. Москва : Юрид. лит., 1991. 172 с.
14. Хряпченко В.П. Розуміння комплексних галузей українського права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2016. Вип. 36. Т. 1. С. 27–32.